Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi / Journal of Turkish History Researches, Yıl/Vol. 1, Sayı/No. 1 Güz/Fall 2016 ISSN: 2459-0185

İlhan Olcayto Devrine Ait İki Fermân

Ergin AYAN*

Özet

İlhanlılar devrine ait Farsça fermânların protokol, metin ve sonuç olmak üzere üç bölümden oluştuğu söylenebilir. Protokolde dua cümlesinin yanı sıra, fermânın kimin adına gönderildiği ve gönderenin adları zikredilir. Metin kısmında belgenin ilgili olduğu kişilerin adları, fermânın düzenlenmesine neden olan konu, niyet beyanı, olayın tekerrüründe verilecek ceza ile tehdit etme, düzenlemelere uyulması ve onlara güvenilmesine davet etme ve istekler; Sonuç kısmında tarih, mekân, dua cümlesi ve diğer dinî formüller yer alır. Moğol devrine ait Farsça fermânların tarz olarak farklı versiyonlarına rastlanmaktadır. Bu çalışmada İlhanlı hükümdârı Olcayto devrine ait iki fermân örneği ele alınmış, bunların tercümeleri ile birlikte değerlendirmesi yapılmıştır. Bunlardan birincisi Emîr Kutluğşâh'a ait olup, Erdebîl eyâleti sınırları içindeki vakıfların uygunsuz kullanımı ile ilgilidir. İkincisi Vezîr Sa'dü'd-dîn'e ait olup, birinci fermânın tasdiki mahiyetindedir.

Anahtar Kelimeler: *Yarlığ, İlhanlılar, Olcayto, Kutluğşâh, Sa'dü'd-dîn*

Two Firman Belonging To Ilkhan Olcayto

Abstract

It can be said that the Persian firmans belonging to Ilkhanidar era consist of three parts as protocol, text and conclusion. In the protocol, besides the prayer list, the name of the sender and the name of the addressee are mentioned. In the text section, the names of the persons to whom the document relates, the subject of the arrangement of the firman, declaration of intention, threatening with

* Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, alpsunkar@hotmail.com

repetition of the case, observing the regulations and inviting them to trust and requests; In the conclusion, history, space, prayer codes and other religious formulas are included. Different versions of the Persian firmans belonging to the Mongol era are found in style. In this study, two firman examples belonging to Ilkhanid ruler Olcayto were handled and evaluated together with their translations. The first of these belongs to Emir Kutlugshah and concerns the improper use of foundations within the borders of the Erdebil state. The second one belongs to Vazîr Sa'dü'd-dîn and is the confirmation of the first firman.

Keywords: *Yarlig, Ilkhanids, Olcayto, Kutlugshâh, Sa'd-al-dîn*

Giriş

Bu çalışma Gottfried Herrmann'ın İran'ın Erdebil şehrinde yapmış olduğu uzun süren çalışmalarının sonunda Safevîlerden kalan arşivde rastladığı belgelerden üretilmiştir. Gottfried Herrmann bir dizi talihsizlikler sonunda oradaki sadece sınırlı sayıdaki belgeyi fotoğraflayabilmiştir. Bu belgeler 1970 yılında, 14. yüzyıl başlarında Erdebil Sûfî tarikatının kurucusu Şeyh Safî'nin türbesindeki Çinihane'de bulunmuştur. Sekiz yüz parçadan fazla olan bu belgeler, İran İslâm devriminden sonra Tahran'a getirilerek, kısmen Müze-i Milli-i İran, kısmen de Sâzmân-i Evkâf ve Umur-i Hayriye'ye konulmuştur. Erdebil arşivinde ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça yazılmış 12. yüzyıla kadar geriye giden ve bilhassa Moğol devrine ait fermânları ihtiva eden belgeler vardır. Bu cümleden olarak arşivde yetmiş kadar Farsça Moğol fermânı bulunmaktadır. Bunlar hükümdarlara, memurlara ve kurumlara aittir. Bu çalışmada Gottfried Herrmann'ın yayınlamış olduğu belgelerden İlhanlı hükümdarı Olcayto devrine ait iki belgenin değerlendirmesi yapılmıştır. Tarihi 14. yüzyıldan günümüze taşıyan bu belgelerin çok değerli olduklarını şahsen kabul etme eğilimindeyim. Gottfried Herrmann'ın çalışmasının tamamı da öyledir. Daha doğrusu yazar eserinde Moğol devrinin sosyal problemlerinin özünde yer alan bağlantılara bir hayli kafa yormuştur. Şüphesiz bu tarihçiliğe uygun düşen bir iştir. Bu belgelerin yorumu, son zamanlarda sıkça tartışma konusu olan sosyal tarihe yararlı bir katkıda bulunacaktır ve asıl değerli

yanı da genelde Moğol devrinde farkında olunmayan sorunlara işaret etmesidir.

Birinci Fermân

Tarih: Zilka‘de’nin ilk yarısı 704/5-14 Haziran 1305

Yazan: İlhan Olcayto adına Emîr Kutluğşâh

İçerik: Fermânı gönderen, Mindisîn (Erdebil Eyâleti) köylerinde vakıf hukukuna giren alanlardaki yasadışı kullanımı onaylamıyor ve ilgililere kadı huzuruna çıkmalarını emrediyor.

Özellikleri: 75.5 x 19.5 cm, 8. satırda yapışkan nokta. 1. ve 2. satırda yaprağın kenarından başlayan büyütülmüş hat; 2. satırın altında daha büyük boşluk. 4. ve 5. satırlar yaprağın genişliğinin yaklaşık ¼’ü girintili, satır araları yaklaşık 7.5 ve 4.5 cm. 10. satır bozuk, Yarlığ’ın 11. satırından sonra metin bitmektedir.

Aşağıda yapışkan yerinde Çin mühür yazısı ile kırmızı renkte 9x9 ebadında bir mühür (al tamga); altında sağda kare şeklinde siyah renkte bir kenarı 3.8 uzunluğunda Moğol mührü.

2. satırın altında sağda Nr. 19 gibi kutsal yönetimin mührü.

Yaprağın arkasında el yazısıyla Moğolca bir kayıt.

توكلت على الله (1) Allah’a tevekkül ederim.

اولجايتو سلطان يرليغيندين (2) Olcayto Sultan yarlığıdır.

قتلغ شاه سوزى (3) Kutluğ Şah’ın emridir.

باسقاق وملك وقاضى و نواب و متصرفان (4)Baskaka, melike, kadıya, memurlara ve mutasarrıflara.

اردبيل بدانند كى زمينى چند وقف را از ديه منديشين (5)Erdebîl’den bilinsin ki: bazı toprakların vakıfları Mendîşîn köyüne aittir.

جماعت قدخدايان اق سراى زراعت مى كنند و از شريعت تمرد مى جويند عظيم نا پسنديده افتاد (6) Ziraat yapan Ak Saray’ın kötü halkı şeriata karşı nahoş şekilde isyan ederler.

جگونه خلاف حکم شریعت توانند کردن بدان سبب این مکنون در قلم آمد باتفاق (7) Şeriat hükümlerine nasıl karşı çıkılabilir! Bu sebepten bu emîrnâme kaleme alındı.

شریعت مطهر روند تا قضی چنانچ مقتضاً حکم شرع باشد پرسیده حق را (8) İttifakla mahkeme huzuruna gidip aklansınlar şöyle ki kadı şeri' hükümler gereğince sorgulayıp adaleti

در مرکز راستی قرار دهد هیچ آفریده در میان نیاید ومانع نشود و حمایت نکند (9) doğru olarak sağlasın. Hiç kimse araya girmesin ve engel olmasın ve himaye etmesin.

هر کس خلاف این معانی نماید از حکم(10) Her kim bu nizama muhalefet ederse

یرلیغ در معرض باز خواست بلیغ و گناه آید حقیقت داند (11) Bu yarlığın hükümlerine göre cezalandırılacağını bilmelidir

و کتب فی اواسط ذي القعده سنة اربع و سبع مأة (12) Zilka'de'nin ortası 704'te yazıldı

بمقام دالان قودوغ (13) Dâlân Kuduğ mevkiinde

Büyük mühür:

Yü-ch'u-mi-shih chih yin İmparatorluk askeri danışmanının mührü

Küçük Mühür:

Kutluğ	(1) Kutluğ
Sayın	(2) Şâh
Belge	(3) Mühür

Arka yüzdeki kayıtlar

Menglig Bukaçuk Şinay-a Çomça-yin

barvan-a (çizgi)

Değerlendirme

Satır 2

Sekizinci İlhan Olcayto Sultan, dördüncü İlhan Argun'un (1284-1291) oğlu. 680/1282'de doğdu ve üvey kardeşi Gâzân Han'dan sonra hükümdar oldu (1304-Aralık 1316). İslâmî adı Gıyâsüddîn Hüdâbende Muhammed'dir. Emîrleri, kendisine bu lakabı 1305 yılının nevrûz gününde vermişlerdir[1].

Satır 3

Olcayto tahta oturduğunda (1304), Gâzân Han devrinde (1295-1304) aynı görevi yapan Kutluğşâh'ın emîrülümerâlık makamını onayladı. Aslen mangkutlardan olan Kutluğşâh, bu fermanın yazılmasından iki yıl sonra (Haziran 1307) Gilân'ın yerel hükümeti üzerine yaptığı bir seferde Reşt civarında yapılan şiddetli bir savaşta öldürüldü[2].

Satır 4

-*baskak:* Kaynaklarda sıkça şahne olarak ta geçen Baskaklar, Moğolca'da "daruga" olup, Moğol fatihler zümresindendirler[3]. Cengiz Han, Buhara'yı zapt ettiği zaman vergilerin getirilmesi görevi için Moğol ve Türkten birer baskak tayin edilmesini buyurmuştu: Semerkand'ı ele geçirdikten sonra da buraya Tuşa'ı baskak, emîr ve

---

[1] Gottfried Hermann, *Persische Urkunden Der Mongolenzeit*, Harrossowitz Verlag, Wiesbaden 2004, s. 75; Olcayto, "Şanslı, talihli" anlamına gelmektedir. "*Belûgât-i moğolî bemana-i yumn u bereket başed u mana-i terkibi-i an mubarek u meymun-u sâhib-i meymenet bud*". Bk. Gerhard Doerfer, *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersichen*, I, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1963, s. 174.

[2] Mirhond, *Ravzatu's-Safâ*, II, Çaphâne-i Mehâret, tezhîb ve telhis Abbas Zeryâb, Çaphâne-i Mehâret, Tahran 1357, s. 952; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1987, s. 119, 122; Kâşânî, *Târih-i Olcayto*, Neşr. Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhangî, s. 19 (İnternet Erişimi www.Ghaemiyeh.com) .

[3] Doerfer, *Türkische Und…,* II, s. 241.

şahnegî olarak tayin etti[4]. Gandjei, Nûrâ'nın Abaka ve Argun Han devrine ait kasidesinden yaptığı alıntıda baskakı zikretmektedir.

(*Âmed behükm-i yarlığ-i kaanî rûzgâr*

Bülbül bebaskakî-i tümenî nev-bahâr)[5]

Herât ve Şebânkâre gibi bölgelerde geniş ölçüde bağımsız ve sadece Moğol üst yönetimine bağlı olmakla beraber, doğrudan tabi bölgelerde hükümdarların temsilcisi olarak kalmışlardır. Bunlar yerel hükümetleri kontrol etmekteydiler. Özellikle vergi meselelerini göz önünde tuttukları gibi, askerî görevleri de ifa ediyorlardı. Bundan başka emniyeti sağlama görevi de üzerlerindeydi ve kadının sorumluluk alanında olmayan cezalandırmaları da yapıyorlardı. Bundan başka Gâzân Han tarafından yayınlanan bir fermana göre, iki ayda bir Cuma mescidinde yapılan mahkeme toplantısının üyesi idiler. Melikler, kadılar, seyyîdler de buna katılırlardı. Bunlar şeriatı ihlâl eden iki Moğol veya bir Moğol ile bir Müslüman arasındaki davalara ve şeriat kararlarının esaslarına yönelik ağır davalara bakarlardı. Bu fermanda ve 14. yüzyıl kroniklerindeki gibi bu fermânlarda baskakın zikredilmesi, bunun kullanımının sadece zaptedilen bölgelerde bir geçiş aşaması olmadığını, devamlı olduğunu göstermektedir. 1342'ye ait orijinal belgelerde ise artık rastlanmıyor, ancak Celâyirlilerde bu müessese devam etmektedir[6].

-*melik*: Çok anlamlı bir ıstılah olup, fermânlarda eyâlet yöneticisi manasına da gelir. Baskakların aksine melikler Moğol fatihlerden değil, yerel halktan idiler[7]. Reşidüddîn'e göre bunlar ileri gelen ailelerden

---

[4] Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*, Neşr. Mirzâ Muhammed Kazvînî, İntişârât-ı Argûvân, Şîrâz 1367, s. 82 vd.

[5] Tourkhan Gandjei, "Über Die Türkischen Und Mongolischen Elemente In Der Persichen Dichtung Der Ilchan-Zeit", *UAJb*, 1958, XXX, s. 230.

[6] Hermann, *Persische Urkunden…,* s. 75 vd.; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilâtı*, Çev. Abdülkadir İnan, TTK, Ankara 1987, s. 204, 234.

[7]Karş. Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*…, s. 123.

veya temayüz etmiş kişilerden gelir. Tayinlerinde baskaklar gibi *payza*[8] alırlardı. Böylece pozisyonlarıyla ilgili kontrol görevini üstlenirlerdi. Fakat meliklerin 1305, 1320 ve 1380 tarihli fermânlarda yer almakla beraber, 1320 ile 1380 arasında yerlerini neden *hükkâm*a kaptırdıkları konusu hâlâ meçhuldür[9].

-*nüvvâb*: Moğol devrinde vekil anlamını taşıyan memuriyettir. Bu manada *Büyük Divân*'ın üyeleri ile vezîr gibi yüksek memuriyetleri, vali ve vakıf mütevellisi gibi daha alçak memuriyetleri de kapsar. Bu çalışmadaki belgelerde geçen şekliyle bu kavram, eyâlet yüksek memurlarının mesai arkadaşlarını (baskaklar, melikler, kam, kadılar vs.) çağrıştırmaktadır[10].

-*mutasarrıflar*: Moğol devrinde bu memuriyet *divân*ın emirleri doğrultusunda belli bir bölgede vergileri toplayan böylece mali sorunları çözen görevlinin karşılığıdır. Diğer taraftan gelir ve giderleri ayarlar, vergi gelirlerinin ihtiyaçlara göre kullanımını sağlar[11].

Satır 5

-Mindişîn: Burada yasadışı uygulamaların bulunduğu Baytmiş'e ait vakfın bulunduğu bölge söz konusu edilmektedir.

Satır 9

-*himâyât*: Burada saray mensuplarının, emîrlerin ve diğer ileri gelenlerin koruması kasd edilmektedir.

---

[8] "*Ez Çingiz Han payza-i çûbin yafte*" (Serahs kadısı Şemseddîn, emîrlik payesi ve tahta payza ile ödüllendirilmiştir) Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*…, s. 124.

[9] Hermann, *Persische Urkunden…,* s. 76.

[10]Hindûşâh Nahcûvânî, *Düstûrü'l-kâtîb fî Tayîni'l-merâtib*, Dijital Neşr. Merkez-i Tahkikat-i Rayane-i Kaime-i İsfahan, s. 191 (İnternet erişimi: www.Ghaemiyeh.com); Karş. Hermann, *Persische Urkunden…,* s. 77.

[11]"1253'te Emîr Argun Horasan'a varınca bütün büyükleri huzurunda topladı. Yarlığların muhtevasını okuduktan sonra, Mengü Kaan'ın vergi konusunda koyduğu yasaları tahsildarlara ve mutasarrıflara duyurdu.". . Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây*…, s. 256.

Satır 11

-*gunâh*: Cezalandırma anlamındadır.

Satır 12

Bu belge 13 Zilka'de 704'den önce yani 5 veya 6 Haziran 1305'de tamamlanmış olmalıdır.

Satır 13

Dâlân Kuduğ: Moğolca Dâlân Kuduğ, Yetmiş Çeşme (veya kuyu) demektir[12]. Ucân yakınlarında bir iki günlük mesafede bir yerdir[13].

Büyük mühür

Okuma ve tercümede Gottfried Hermann'ın eserinden yararlanılmıştır.

Küçük Mühür:

Okuma ve tercümede Doerfer'in eseriyle karşılaştırılmıştır.

Arka yüzdeki kayıtlar

İsimlerin okunmasında Doerfer'e müracaat edilmiştir.

Satır 1

-Menglig: Bu isim tam olarak belirli değildir. Sadece Hafez-i Ebrû tarafından zikredilmiştir. Buna göre Olcayto'nun maiyetinden olmayıp, Şehristân-ı Kûbânân'da vazifeli olarak görünmektedir[14].

-Bukaçuk, Şınaya, Çomça: Bu üç isim de Kutluğşâh'ın maiyetinden olarak görünmektedir[15].

-*barvan-a*: Bu kelimenin tercümesi *pervâne*dir.

---

[12] Doerfer, *Türkische Und…,* I, s. 324.
[13] Hermann, *Persische Urkunden…,* s. 77.
[14] Hâfez-i Ebrû, *Coğrafya-yi Hafez-i Ebrû*, III, Neşr. Sâdık Secâdî, İntişârât-i Mîrâs-i Mektûb, Tahran 1375 hş., s. 135.
[15] Hermann, *Persische Urkunden…,* s. 78.

İkinci Fermân

Tarih: 13 Zilka'de 704/7 Haziran 1305

Yazan: İlhan Olcayto adına Vezîr Sa'dü'd-dîn

İçerik: Birinci fermânın tasdiki

Özellikleri: 1. ve 2. satırlar birinci fermânın arka yüzünde, yaprağın uzunlamasına kenarından başlar. 2. Satır büyütülmüş hat. 3. satır, 2. satırın 10 cm. altında ve 4. satırın yaklaşık 12 cm. üstünde yaprağın yaklaşık ortasından başlamakta. 5. ve 6. satırlar sayfanın ¼ ü genişliğinde sağdan 7. satırın hizasında. Satır aralıkları 7-8 cm. Tarih metin yazısından başka bir el tarafından yazılmış.

1.Satırın üst yarısında harici bir atıf (kısaca özet ifade eden Mindişîn yer adı), devamında solda belirsiz bir harici kelime.

بسم اللهٔ الرحمن الرحيم (2)Bismillahirrahmanirrahîm
اولجايتو سلطان يرلغيندين (2) Olcayto Sultan yarlığıdır
قتلغ شاه (3) Kutluğşâh, Çoban, Bûlâd, Hüseyin, Sevinç emridir.
چوبان بولاد حسين سونچ سوزيندين
سعدالدين سوزى (4) Sa'dü'd-dîn'in emridir.
بر موجب حكم ضمن تقديم (5) Bu fermânın hükümlerine uyulsun.
رسانند
و اين قضيه بر انجملت له (6) Bu aynı zamanda şeriatın hükmüdür.
حكم شريعت
است بقطع رسانند برين بر اين جمله روند و (7) Bu karara güvenilsin
اعتماد نمايند كتب فى buna göre hareket edilsin.
ثالث
عشر ذى 13 Zilkaa'de
القعدة
سنة اربع سبع مائه 704 (7 Haziran 1305)
شهر اسلام اوجان (8) İslâm şehri Ucân
رب اختم بالخير (9) Rab hayırla nihayete erdirsin.

Üstteki mühür

(………) (………)

Alttaki mühür

Wang fu chih yi	Saray mührü

Değerlendirme

Satır 3

Fermânda Olcayto devrindeki beş büyük emîrin adı sırasıyla geçmektedir[16].

Kutluğşâh: Karş. Birinci Fermân

Çoban: Bilimsel literatürde bu formuyla geçmektedir[17]. Süldüs boyuna mensup olup[18], 1303 ilkbaharında Suriye seferindeki başarısından ötürü Gâzân Han tarafından ulus emîri olarak tanınmış ve emîrler arasındaki sıralamada en yüksek yeri almıştır. Olcayto 1305'te onu kızı Dûlandî ile evlendirmiş ve Kutluğşâh'ın ölümünden (1307) sonra onu beglerbegilik (emîrü'l-ümerâ) makamına tayin etmiştir[19].

Bûlâd: Farsça formu Pûlâd (çelik) olarak geçen bu isim Dörben boyundandır ve Çince Çingseng (bakan) unvanını taşır[20]. Argun Han'ın (1284-1291) kışlık ordugâhında (1285), Moğol Büyük Hanlarının elçisi olarak bulunmuş ve 28 Zilhicce 712/26 Nisan 1313'teki ölümüne kadar

[16]Kâşânî, *Târih-i Olcayto…*, s. 20; Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i Vassâf,* Neşr. Muhammed Mehdî Beyânî, İsfahân 1359 hş., s. 470; Şebânkâreî, *Mecma'ü'l-ensâb*, Neşr. Mîr Hâşim Muhaddis, Müessese-i İntişârât Emîr-i Kebîr, Tahran 1363 hş., s. 270.

[17]Doerfer, *Türkische Und…,* III, s. 108.

[18] Kâşânî, *Târih-i Olcayto…*, s. 19.

[19] Kâşânî, *Târih-i Olcayto…*, s. 36; Karş. Hermann, *Persische Urkunden…,* s. 80.

[20] "Sovvem emîr-i muazzam Pûlâd Çinsang ez Karahıtay". Kâşânî, *a.g.e.*, s. 20.

İlhanlı sarayında kalmıştır[21]. Fakat Gâzân Han'dan itibaren İlhanlı hükümdârları paralarından Büyük Hanların ismini kaldırdıktan sonra itibarını kaybetmiştir. Gâzân Han devrinde *emîr-i tümen* olarak hükümdarı korumakla görevli keptavulların[22] (nöbetçi muhafızlar) kumandanı olarak görülmektedir ve Olcayto devrinde yukarıda zikredildiği gibi beş büyük emîr arasında sayılmaktadır[23].

Hüseyin: Celâyîr boyundan Akbuka Gürkân'n oğlu olup, Geyhatu (1291-1295) devrindeki büyük emîrlerden biridir. Gâzân Han'ın ve Olcayto'nun kız kardeşleri Olgetey ile evlenmiştir. Olcayto tahta çıktıktan sonra, kız kardeşine bağlılığından ötürü onu en büyük dört emirden birisi arasına sokmuştur[24]. Olcayto'nun oğlu ve halefi Ebû Sa'id (1317-1335) onu büyük emîrler sıralamasında dördüncü mevkie sokmuştur[25]. O Muharrem 722/20-29 Ocak 1322'de Horasan emîri olduğu sırada ölmüştür. Eşi Olgetey dolayısıyla Hasan-ı Bozorg (ö. 1356) öne çıkar. O, Ebû Sa'id'in ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıklarda önemli rol oynamış ve Celâyirli iktidarını başlatmıştır[26].

Sevinç: Uygur asıllı olup, Şişi Bahşi'nin oğludur. O da Hüseyin gibi, Gâzân Han devrinde Horasan valisi olan Olcayto'nun çevresinden idi ve 1304'teki taht değişikliğinden sonra devletin beş büyük emîri arasına girmiştir[27]. İlhan, şehzâde Ebû Sa'id'in doğumundan (8 Zilka'de 704/2 Haziran 1305) bir hafta sonra eğitimini ona tevdi etmiştir[28]. Ebû Sa'id, 715 başlarında /7 Nisan 1315 Horasan ve Mazenderan'ı idare etmeye

---

[21] Bak. Osman G. Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul 200, s. 177.
[22] Moğolca keptavul için bk. Doerfer, *Türkische Und…,* I, s. 456.
[23] Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i…,* s. 456; Kâşânî, *Târih-i Olcayto*…, s. 35.
[24] Kâşânî, *Târih-i Olcayto*…, s. 20, 35.
[25] Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i…,* s. 470 vd.
[26] Semerkandî, *Matlaü's-sa'deyn ve Mecma'ü'l-bahreyn*, Neşr. Abdülhüseyin Nevaî, Dijital Neşr. Merkez-i Tahkikat-i Rayane-i Kaime-i İsfahan, s. 61, 64 (İnternet erişimi: www.Ghaemiyeh.com),
[27] Kâşânî, *Târih-i Olcayto*…, s. 20; Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i…,* s. 470.
[28] Kâşânî, *Târih-i Olcayto*…, s. 93; Semerkandî, *a.g.e.*, s. 42; Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i…,* s. 614.

başlayınca Sevinç bu bölgeye beglerbegi olarak tayin edilmiştir. Olcayto'nun ölümünden sonra emîrler arasında ilk sırayı almak için Çoban'a rakip olmuş, fakat sonra bundan geri durmuştur. Sevinç, 20 Zilka'de 717/24 Ocak 1318'de Bağdad'da kışlık ordugâhta ölmüştür[29].

Satır 4

Fermânı gönderenin tam adı Sa'dü'd-dîn Muhammed Savaci olup, Gâzân Han tarafından Zilhicce 697 başları /9 Eylül 1298'de Büyük vezîr olarak tayin edilmiş ve 27 Zilka'de 700/3 Ağustos 1301'de *Sâhib-i Divân*'a çağrılarak al tamga sahibi olmuştur[30]. İlhanların tam olarak güvenini temin eden vezîr 2 Cumâdâ 703'de/1304 başlarında hizmetlerine karşılık Moğol binbaşılığı rütbesine haiz olmuştur. Sa'dü'd-dîn vezîrlik makamına tek başına sahip olmayıp, bu görevi mevkidaşları ile birlikte yürütmüştür[31].

Satır 8

Ucân, Tebriz'in yaklaşık 60 km. güneydoğusundadır. Gâzân Han burasını 698 İlkbaharı'ndan itibaren (1299) yazlık olarak imar ettirmiş ve buraya *Şehr-i İslâm* adını vermiştir[32].

Alt Mühür

Sonuç

Akademik tarih çalışmalarının genel amacı toplumsal tarih belleği üzerinde düşünmektir gerçekliğinden hareket ederek, bu çalışmada İlhanlılar tarihinin çok küçük bir kesiti ele alınmıştır. Çalışmada İlhanlı Hükümdarı Olcayto devrinde belli bir bölgede ortaya çıkan bir krizin devlet eliyle nasıl halledilmek istendiğine dair bilgi veren belgeler değerlendirilmiştir. Buradaki örnek çalışma, biri belgelerin tercümesi

---

[29] Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i…,* s. 641; Semerkandî, *Matlaü's-sa'deyn…,* s. 47; Hamdullah Müstevfi-i Kazvînî, *Târih-i Güzîde*, Neşr. Abdülhüseyin Nevâî, Müessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1381, s. 609.

[30] Kâşânî, *Târih-i Olcayto*…, s. 98; Şebânkâreî, *Mecma'ü'l-ensâb*…, s. 270.

[31] Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i…,* s. 341; Kâşânî, *Târih-i Olcayto*…, s. 39.

[32] Vassâf, *Kitâb-i Müstetâb-i…,* s. 384.

diğeri de notlar ve yorumlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İkinci bölümde şahıs ve yer isimleriyle tarihler kaynaklara dayanarak açıklanmaya çalışılmıştır. İlhanlı Moğol Devleti'ni yöneten fatihler ile yerel ve yerli gruplar arasındaki ilişkileri de keşfettiğimiz bu belgeler tarihçiler için son derece ilginç veriler sunmaktadırlar. Metin içindeki referanslarda Moğol istilâsından sonraki çağda nasıl bir yönetim sisteminin geliştirilmiş olduğunun izlerini sürmek mümkündür. Yine bu belgelerde görüldüğü şekliyle, yöneticilerle halkın farklı etnik kökenlerden olmalarıyla birlikte zorunlu kaynaşmanın ve bir arada yaşamanın nasıl gerçekleştiği de ilginçtir. Demografi, yerleşim, üretim ve yönetim koşulları ve biçimleriyle ilgili kırıntı bilgileri de bu belgelerde bulabilmekteyiz.

Kaynakça

CÜVEYNÎ, *Târîh-i Cihângüşây*, Neşr. Mirzâ Muhammed Kazvînî, İntişârât-ı Argûvân, Şîrâz 1367.

DOERFER, Gerhard*, Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersichen*, I, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden 1963.

GANDJEİ, Tourkhan, "Über Die Türkischen Und Mongolischen Elemente In Der Persichen Dichtung Der Ilchan-Zeit", *UAJb*, 1958, XXX, s. 230-232.

HÂFEZ-İ EBRÛ, *Coğrafya-yi Hafez-i Ebrû*, III, Neşr. Sâdık Secâdî, İntişârât-i Mîrâs-i Mektûb, Tahran 1375 hş., s. 135.

HAMDULLAH MÜSTEVFÎ-İ KAZVÎNÎ, *Târih-i Güzîde*, Neşr. Abdülhüseyin Nevâî, Müessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1381.

HERMANN, Gottfried, *Persische Urkunden Der Mongolenzeit*, Harrossowitz Verlag, Wiesbaden 2004.

HİNDÛŞÂH NAHCÛVÂNÎ, *Düstûrü'l-kâtîb fî Tayîni'l-merâtib*, Dijital Neşr. Merkez-i Tahkikat-i Rayane-i Kaime-i İsfahan, (İnternet erişimi: www.Ghaemiyeh.com).

KÂŞÂNÎ, *Târih-i Olcayto*, Neşr. Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhangî, (İnternet Erişimi www.Ghaemiyeh.com).

MİRHOND, *Ravzatu's-Safâ*, Çaphâne-i Mehâret, tezhîb ve telhis Abbas Zeryâb, Çaphâne-i Mehâret, Tahran 1357.

ÖZGÜDENLİ, Osman G., *Gâzân Han ve Reformları*, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul 200.

SEMERKANDÎ, *Matlaü's-sa'deyn ve Mecma'ü'l-bahreyn*, Neşr. Abdülhüseyin Nevaî, Dijital Neşr. Merkez-i Tahkikat-i Rayane-i Kaime-i İsfahan, s. 61, 64 (İnternet erişimi: www.Ghaemiyeh.com)

SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1987.

ŞEBÂNKÂREÎ, *Mecma'ü'l-ensâb*, Neşr. Mîr Hâşim Muhaddis, Müessese-i İntişârât Emîr-i Kebîr, Tahran 1363 hş.

VASSÂF, *Kitâb-i Müstetâb-i Vassâf,* Neşr. Muhammed Mehdî Beyânî, İsfahân 1359 hş.

VLADİMİRTSOV, B. Y., *Moğolların İçtimai Teşkilâtı*, Çev. Abdülkadir İnan, TTK, Ankara 1987.

Ekler

Birinci Fermân

Urkunde V (Rückseite)

İkinci Fermân

TTA